

Órség. Nyr. 4:380. — ⁹ Kiskanizsa, Nyr. 9:181. — ¹⁰ Szarvaskend, Nyr. 16:235. — ¹¹ Kiskanizsa, Nyr. 9:181. — ¹² Sorkitótfalú, Ethn. 7:67. — ¹³ KálmiK. 1:175. — ¹⁴ Szabolcs mon. 164. — ¹⁵ Lázár 60. — ¹⁶ Lovászpatozna, NyF. 34:157. — ¹⁷ Uo. — ¹⁸ Uo. 159. — ¹⁹ Szombathely, Nyr. 16:330. — ²⁰ Sorkitótfalú, Ethn. 7:67. — ²¹ Szalonta. (s. gy.)

A lakodalmi kurjantások tehát a helyzet szerint, amelyben elhangzanak, 16 csoportba sorakoznak: menetindítók, célbejelentők, párbejelentők, párdícsérők, menetdícsérők, hívogatók, házasságdícsérők, a nézők gúnyolódásai, a menet visszavágása, házasságbejelentők, leánybúcsúztatók, újasszonyvivők, újasszonybejelentők, lakomakurjantások, stációrigmusok, lakodalmi tánczók.

Szendrey Zsigmond.

Urál-altáji szó-e a lili vagy lilik madárnév?

Leconte de Lislenek szép költeménye az, melyben a szabadon, magasan szálló vadludak szavára fájón, vágyón figyelnek föl a repülni már nem tudó, rab házi ludak. Börtönömmek, a városnak kövei közül esti sétáimkor így öszfélen sokszor hallgatom én is a látatlan magasságból hangzó gágogást, amint egyik mezőről húznak a vadludak másik mezőre.

Ilyenkor aztán néha nem azt a szokott vadlúdbeszédet halloom, azt a — mondhatnám — kedélyes társalgást, amely a sötétben utazó lúdfalkát annyira jellemzi. Néha, ritkábban ilyen elevenebb, vékonyabb sipogást hallok: *lili, lili, lili* . . .

Mik ezek a virgoncabb szavúak?

A *lilik*.

Most pedig megkövetem az olvasót, ne vessen meg azért, hogy engem, az egykori tanyai lakost, úgy elcsábítanak ezek a tócsa-tükrös Alföld szabad csapatai, hogy a tudományos értekezés kötelező stílusából szinte kiragadnak magukkal. Ennyi fogyatkozást még ne hányjanak szememre, hiszen más nyelvészeket ugyan messzebb elragadtak ezek a pajkos lilik. Elragadtak komoly tudósokat oda, hol maguk a lilik is költeni szoktak, az obi-ugor népek északi tájékaira. Jeles nyelvészek odáig szálltak utánuk kutatásaikban s ott költöttek ők is: ott költötték ki a *lilik* hibás szóegyeztetését.

Anas albifrons, ez *Chernel* szerint magyarul: *lilik* (egyész szám!). *Chernel* szép könyvében ezt olvashatjuk róla (*Chernel: Magyarország madarai* 130. l.):

„Nálunk a *lilik* nem közönséges, bárha őszi vadlúdjáráskor itt-ott akad belőle egy-egy kisebb-nagyobb csapat. Kisebb termete, könnyebb repülése, de meg *klilik, klilik, klek, klek* vagy *klilik, klilik* hangja — amitől magyar nevét is kapta — vonulás közben a magasban is megkülönbözteti a többi vadlúdfajtól. Inkább magában, fajtársaival jár, vagy a vetési ludakhoz csatlakozik, de akkor is külön csapatban marad s nem vegyül igen a nagyobbak közé. A Tisza mentén, Fertőnél, Tisza-

és Duna-közben, a Balatonnál több példányt lőttek; a Velencei tavon magam is lőttem egy ízben. A kis lilik, mely *Petényi* szerint közönségesebb volna, mint az izlandi, szintén került a Fertőn, Szeged vidékén, Pest és Moson megyében, úgy Erdélyben is; utóbbit 1894 máj. 21-én Megykenéknél három darab közül lőtték. Alföldi népünk ismeri a liliket s azt is tudja, hogy nem nálunk fészkelő madár, amit azzal, hogy *lengyel lúd* — a lengyel nyilván északi értelemben szerepel — fejez ki; de meg ezzel a régi közmondással is: *majd tojik neked a lilik*, vagyis: hiába! — mert nálunk nem tojik“.

Simonyi fülét bizonyára *Chernel* könyvéből ütötte meg a liliknek *klilik* szava, de egyúttal megütődött *Chernel* laikusnak látszó etimológiáján is. Elment tehát a lilikkel a vogulokhoz és osztjakokhoz, sőt elkanyarodott a jakutakhoz és tunguzokhoz is: ott kereste és gondolata szerint meg is lelte mindenütt a *lilik* párját, mint következő soraiból látjuk (Nyr. XXXIX : 438):

„*Lilik* anser albifrons, *lile* charadrius: vö. vogul *lülj', lölj' (löljy')* és osztják *lula, lüle* 'colymbus cristatus, vöcsök'. Három különböző madár, de a nevek annyira hasonlóak, hogy egyeredetűeknek tarthatjuk, s akkor a m. *lilik* örítze meg az eredeti jelentést, mért ennek a lúdfajnak *klilik*-féle hangja van. Innen aztán átmehetett a név a vöcsökre, mely szintén vízi madár, s a lilére, mely ugyancsak a vízparton és tócsákon él. Vö. még jakut *ligljik* Baumgans, *Anas erythropus*, tunguz *leglaki* „Gans, *Anas casarea*“, l. NyrK. 32 : 194“.

Most pedig nemrég *Zsirai Miklós* is utána ment *Simonyi*nak s elfogadta a *lilik* szónak vogul és osztják rokonságát, sőt az ő nagy tudományos tárházából az ő apróra vizsgáló tekintetével előkeresett a *lilik*-nek még zürjén, finn, észt, lapp megfelelőeket is (MNy. XXIV:298—301). De ő már szigorú önkritikával megjegyzi, hogy a finn, észt megfelelés „szokatlan“, a zürjén meg „gyanús“. Kellő óvatossággal azt is kijelenti, hogy a *lilik* csak „valószínűleg“ és csak „akkor finnugor örökség“, tehát a rokon nyelvi alakokkal csak akkor „volna“ egyeztethető, ha „Ha a *lilik* nem sajátos magyar nyelvi hangutánzó“.

Zsirai tehát föltételelessé szállítja le *Simonyi* egyeztetését; én pedig megpróbálom, nem juthatnánk-e föltétlen bizonyosságra?

Nem mondhatnám, hogy a *lilik* „meglehetősen kis nyelvterületen ismert madárnév“ (*Zsirai*). *Zsirai* is említi a Hegyaljáról és Türkevéről való adatokat, de ismerik a *lilik* elnevezést az én értesülésem szerint Künszentmiklóson is: ez a három földrajzi pont pedig nagy területet jelent. Továbbá nemcsak *lilik*-nek, hanem *lili*-nek is nevezik ugyanazt a „kis vadlud“-at, az anas albifronst, még pedig az én tudomásom szerint Künszentmiklóson és Szegeden — bizonyára másfelé is az Alföldön.

Lilik — *Chernel klilik*-nek hallja a szavát; *lili* — én *lili*-nek hallom a szavát. De azért még nem szabad ennyiből ráfognunk, hogy ezek a madárnévek hangutánzók. Nem szabad úgy ámitanunk magunkat, mint például kétszáz esztendőnél régebben ezelőtt *Miskolczi Gáspár* uram, ki nek könyve szerint (Egy Jeles Vad-Kert, 1702.) a gólyát „A' Magyarok... a' maga szava járásáról... *Gólyának* nevezik, mivelhogy szólása közben mind tsak *galya-galyát* láttatik zengeni“ (330. l.), a бүдös banka pedig „szüntelen kiáltván *pu-pu-pu* . . . Deákul *Upupának* is neveztetik“ (441. l.).

De ne mosolyogjunk ezen, hiszen sokáig hirdették nyelvtudósok azt is, hogy a *fecske* azért *fecske*, mert sokat *fecseg*. Hiszen azt írja róluk a régi versszerző is.

Azonközben az nap az eget festette,
Az éjet fnyével földrül elkergette,
Csácsogó *fecskéket* házon *fecsegtette*,
S az tengerek mellől már megtérítette.

(*Köszeghy*: Bercsényi házassága VI : 57.)

Pedig most már tudjuk, hogy a *fecske* finnugor eredetű, nem hangutánzó szó; valamikor sem az *f* hang, sem a *cs* hang nem volt meg benne, hanem ilyenformán hangzott: *pesi.

Nem merem egy madár, nevét sem hangutánzó szónak tartani mindaddig, míg meg nem győződöm róla, hogy az a szó előfordul, mint madárszólító is. Mert ha előfordul madárszólítóul is, ez azt jelenti, hogy bizonyos nyelvterületen beszélők mindnyájan bizonyos közös szóval utánozzák az illető madár szavát, tehát az a hangutánzó szó nem egyéni szokás, nem pillanatnyi alkotás, hanem többek egyező megfigyelésének nyelvi kifejezése, a nyelvkincs hangutánzó részének eleme. Szükséges az is, hogy a madárszólító szó csakugyan olyan hangzású legyen, mint a madár szava, mert hiszen állatszólító szó alakulhat az illető állat nevéből is, mint a *borjú*-ból a *boci*. Ha tehát egy madárszólító szó megegyezik egy madár nevével, de nem egyezik meg a madár szavával, akkor ez annak a jele, hogy nem a madárszólítóból lett a madár neve, hanem a madár nevéből a madárszólító szó.

De ugy-e, a *lili* madárnév, az anser albifrons (finnmarchicus) neve, csakugyan hasonlít annak a madárnak szavához? No mármost azt is mondhatom, hogy a *lili* mint állatszólító is él Dunántúl nagy részében. Az én szülőfalumban, Tabajdon, így hívják az ételre a még nem hápogó, hanem sípogó kis kácsákat: *lili*, *lili*, *lilike!* A totyogó kis gyerekek is így mutogatják a „helés“ kis jószágokat: „nidd, a kis lilikék, ahun a!“ Még a szolgálónak is mondja a gazdasszonya: „Atdál-e már enni a *lilikeknek*?“ Tehát sok helyen a *lili* szólító szóból a dajkanyelvben madárnév lett, a kis kacsa neve. Kétségtelen tehát, hogy a szintén nem hápogó, nem gágogó, hanem sípogó vadlúfajtának *lili* neve azonos ugyanevvel a hangutánzó szóval.

Ez a kolumbusi megfejtése az anser albifrons *lili* nevének.

És mivel annak a madárnak *lilike* neve sem lehet más eredetű, mint *lili* neve, nyilvánvaló, hogy a *lilike*, *lilikek* sem urál-altáji, nem is uráli, nem finnugor, nem ugor, hanem magyar eredetű.

Igaz, hogy a madár, akármilyen messziről röpül is hozzánk, nem hágy nyomot a levegőben. De a neve nyomot hagyta régi könyvekben, írásokban. Mégvan a régi könyvekben a szlávoktól jött *golya*, *csóka*, *veréb*, a törökségből került *gém*, *gödény*, *túzok*, a finnugor őshazából hozott *darú*, *holló*, *varjú*, de sehol nincsen nyoma a *lilinek*, *lilikeknek*. Ez a jelenség arra vall, hogy ez a szó nem régi. A *lilire* és *lilikekre* is szól *Gombocz Zoltán* tanulmányos cikke: *Allathívogatók és állatnevek* (MNy. VII : 353), melyből csak e következőket idézem:

„Snolahti a német madárnevekről írt terjedelmes monographiájában (Die deutschen Vogelnamen. Strassburg, 1909) több ízben figyelmeztet

tet bennünket arra, hogy a német nyelvjárások gazdag s szinte a tarkaságig változatos madárneveinek jelentékeny része nem tartozik a hagyományozott szókészlethez. A hagyományos madárneveket újabb helyi alakulatok szorítják ki, amelyek részben hangutánzó természetűek, részben — különösen a baromfiaknál — az illető vidéken szokásos hívogató szókon alapulnak (229. l.). Ha a MTSz. idevágó anyagát összevetjük nyelvtermékeink készletével, ugyanerre az eredményre jutunk. Régi szójegyzékeink állatnevekben éppen nem szegények; hogy csak egy példát említsek, Szikszai Fabricius latin-magyar szótára 21 lapon kb. 350—400 különféle állatnevet sorol fel. Alig lehet tehát pusztá véletlen, hogy azon állatnevek feltűnő nagy részét, amelyek a MTSz. tanúsága szerint az ország egyik-másik vidékén ma járatosak, régibb szógyűjteményeinkben és gazdaságtörténeti emlékeinkben hiába keressük . . . Igaza van Kertész Manónak, kétszer is meg kell gondolnunk a dolgot, mielőtt az efféle szavakat finn-ugor, török vagy kaukázusi eredetűeknek magyarázzuk!”

Horváth Endre abban, hogy Lovászpatonán a kacsának gyermeknyelvben *lili* a neve; bizonyítékát látja *Zsirai* azon állításának, hogy a *lilik*, *lillik* végén a *-k* kicsinyítő képző van. (MNy. XXV : 240.) De mivel a *liliről* és *lilikről* kiderült, hogy nem régi szavunk, nem lehet ama szóvégi *-k* magyarázata sem helyes. Hiszen a *-k* kicsinyítő képző csak az ómagyar korban volt eleven képző, de már kihalt akkorra, mire a *lili* megszületett: így hát ez a kettő nem is találkozhatott, nem társulhatott. Ma már *-cska*, *-cske*, *-ka*, *-ke* az élő kicsinyítő képző s a *lili* becéző alakja nem *lilik*, hanem *lilike*. Más a *lilik* magyarázata!

Geleji István barátomtól, ki sokat járja a mezőket, hogy az állatok életét kémlelje, megkérdeztem, ismeri-e azt a madárnevet, hogy: *lilik*. Azt felelte: ismeri Szegedről. Kérdeztem: egyes szám-e a *lilik*, vagy többes. Ő elgondolkozott s azt mondta: nem tudja. Mert egy parasztembertől így kérdezte a határban, mikor azok a kis vadludak fölkerekedtek: „Miféle lúdfaj az ott?” A felelet pedig ez volt: „Lilik”. Ezt pedig úgy is lehet érteni, hogy: „azok ott a *lili*-k”, úgy is, hogy: „az a lúdfaj ott a *lilik* lúdfaj”.

Ime, ez a kettős érthetőség azt bizonyítja, hogy a *lilik* szó a hangutánzó *lili* szó egyes számúnak elértett többes számú alakja. A *lilikkel* visszája történt annak, ami a szlávból került *csárdák* szóval történt. Ezt az egyes számú alakot többes számú *csárdák* alaknak értették el s abból vonták el egyes számú tőnek a *csárda* szót.

A *lilik*ből pedig a *lillik* hangnyújtással lett, mint *halad*-ból a *hallad*, *szalag*-ból a *szallag*.

A *lilik*-et finnugor deminutivumnak fogni föl azért is helytelen, mert akkor ilyen továltakozást várhatnánk: *lilik* — *lilké*-t, mint *lélék* — *lelké*-t, *torok* — *torko*-t, *farok* — *farka*-t, *tüsök* — *tüskö*-n, *török* — *törkö*-t. A megfelelőkül felsorolt ugor szavak többeli magánhangzója hátsó hangrendű (velaris), a *lilik* szóé pedig első hangrendű (palatalis). Ez a különbözőség is gondolkodóba ejthetne bennünket. Úgyhogy, ha a *lilik* nem volna is hangutánzó eredetű, én még akkor sem tartanám az emlegetett vogul és osztják szavakkal egyeztethetőnek. Nem is szólván a többi finnugor és altáji szavakról.

Mészöly Gedeon.